

RUSSLANDS POLITISKE LANDSKAP – MASSE OG MAKTHAVERE¹

Å behandle Russland som et mysterium som knapt er til å forstå, har lange tradisjoner. Et mysterium er noe fremmedartet og – dersom det er mektig nok, slik Russland synes å være – også noe truende. Sett fra et europeisk synspunkt har det fremmedartede ved Russland gjerne kretset omkring tre forhold: Russland er forbundet med det asiatiske gjennom sin geografi. Mesteparten av landmassen ligger øst for Uralfjellene. Det er en asiatiske makt. Russland har alltid hatt en sterk og despotisk statsform, uberørt av det øvrige Europas demokratiske revolusjoner. Russland har, for det tredje, en fremmedartet religionsform i form av den russisk-ortodokse kirka, som alltid, bortsett fra i deler av Sovjetepoken, virket i samforstand med statens makthaverne. Dette er mer eller mindre klisjeaktige forestillinger som legger føringer for den vestlige forståelsen, eller mangel på sådan, av Russland. Særlig i dag har Vestens forståelsesproblemer sammenheng med at man for det første ensidig fokuserer på den russiske stat og ser bort fra det russiske samfunn. Og for det andre ensidig fokuserer på den politiske lederen, i dette tilfellet Vladimir Putin.

Det politiske landskapet i Russland har gjennomgått store endringer etter Mikhael Gorbatsjov, som var Sovjetunionens siste president inntil unionens oppløsning i desember 1991. Dette gjelder ikke bare det politiske systemet, men også endringene av den sosiale strukturen og mangfoldet av holdninger og ideologier i det sivile samfunn som påvirker det politiske systemet. Kunnskap om økonomiske, politiske og internasjonale forhold gir et empirisk grunnlag for en forståelse av disse endringene. Ikke minst valgresultater og meningsmålinger gir innblikk i politiske holdninger og ideologiske strømninger blant russerne.

Å forstå Russland krever både en forståelse av det russiske samfunn og av Russland som stat. Avstanden har vært og er betydelig mellom dem, men likevel er det også sammenhenger og samvirke. Hva slags maktgrunnlag og sosial basis har Putin og den politiske eliten? Sjøl om den russiske staten historisk har vært sterk og all sosial aktivitet som kunne ha politisk betydning ble kontrollert under Sovjet-perioden, så svever ikke denne staten i løse lufta. Den var, også under Sovjet-kommunismen, avhengig av en viss aksept fra det sivile samfunns side. Dette forsterket seg med innføringa av et flerparti-system og ytringsfrihet i det offentlige rom. Med sivilt samfunn forstår vi ikke en harmonisk enhet av sosiale grupper som kun har staten som sin

motstander (dette er enn utbredt liberal misoppfatning), men sosiale klasser og grupper med innbyrdes interessekonflikter som agerer relativt uavhengig av statlig dirigering og kontroll. Det er i det hele tatt en historisk tendens til at det sivile samfunns indre konflikter – mellom klasser, etniske grupper, ulike trossamfunn osv. – vil øke i takt med at samfunnet demokratiseres og opplysningsnivået øker. Den borgerlige opplysningstanken har historisk spilt en positiv rolle, men det betyr ikke at den ikke hadde sin begrensning i form av en naiv ide om at økt opplysning i seg sjøl kunne skape samfunnsmessig harmoni.

Slik er det dessverre ikke. Dette poenget gjelder i høy grad for Russland. Når Vesten (og særlig USA) gjennom fargerevolusjoner og gjennom penge- støtte til opposisjonelle grupper (NGOer) i det sivile samfunn har søkt å påvirke samfunnsutviklinga i flere post-sovjetiske stater, så vil man begrunne dette med at man støtter selve det sivile samfunn. Man bedriver *democracy promotion*. Bortsett fra at man derved hevder en tvilsom rett til å blande seg inn i et annet lands politiske utvikling, så er det ikke selve det sivile samfunn som dermed støttes, men heller en politisk tendens mot andre politiske tendenser i det sivile samfunn. Det sivile samfunn i de tidligere Øst-blokk-landene består av mye mer enn grupper som støtter såkalte vestlige verdier.

Et annet forståelsesproblem gjelder det individualiserende synet på enkeltpersoner som er rådende i Vesten. Slike spørsmål som hva slags menneske Vladimir Putin er, om han er en person uten følelser, en mystiker «uten ansikt» eller noe annet negativt og fremmedartet, vil neppe bringe oss mye nærmere en forståelse verken av Putin eller Russland. Da er det mer interessant å spørre hvorfor Putin har den massive oppslutninga blant russerne (opptil 85%), som han faktisk har ifølge meningsmålingene. Eller hvorfor Jeltsin og Gorbatsjov ble så upopulære som de ble. Eller hvorfor det som i Vesten kalles liberale partier, har så dårlig oppslutning i Russland.

Særlig i tider med et anspent forhold mellom Russland og de vestlige land har oppmerksomheten fra vestlige media, politikere og til dels også fra akademikere ensidig rettet seg mot den politiske ledelsen. Vladimir Putin, som Russlands sterke mann gjennom snart 18 år, er blitt betraktet både som den suverene regissør og som roten til alt som har gått galt. Vestlige media har hatt behov for en forenklet framstilling der «ondskapen» må personifiseres. Vi så denne tendensen under mediedekninga av krigen mellom Georgia og Russland i 2008, men den var under utvikling lenge før. Den ble helt dominerende siden Ukrainakrisa og Russlands annektering av Krim-halvøya i 2014.

Hangen til å dele verden inn i gode og onde mennesker har røtter langt bakover i tid. Nyere eksempler er demoniseringen av Milosovic (NATOs krig mot Jugoslavia 1999) og Gaddafi (NATOs krig mot Libya 2011). I avgjørende øyeblikk bidro dette til å forme opinionen og legge grunnlaget for fatale og feilaktige beslutninger. Silvia von Steinsdorff, professor ved

Humboldt-universitetet i Berlin, kommenterte den tyske debatten etter Ukraina-krisa på følgende måte: «... I den seinere tid kan man observere en direkte demonisering av hans (Putins) rolle, hvor det knapt nok gjøres noe skille mellom person, hans embete og landet han regjerer. Putin blir satt identisk med Russland. Han blir framstilt som personifiseringa av en aggressiv russisk stormaktspolitikk.»²

Putin er i dag mer eller mindre utstøtt av det normale politiske selskap. Man må kunne si at den demonisering som ifølge von Steindorff er blitt Putin til del i Tyskland, også har funnet sted i USA, Storbritannia, Frankrike og i de nordeuropeiske og østeuropeiske land.³ Også norske politikere og samfunnsdebattanter er på full fart inn i en ny og absurd kald-krig-modus.

Poenget her er ikke å benekte at individer som Milosovic, Gaddafi eller Putin har (eller hadde) usympatiske, muligens også irrasjonelle, personlighetstrekk, i likhet med mange andre politikere. Problemet her er at media og politikere ved en slik personfiksering fratar seg sjøl og sitt publikum muligheten for en realistisk forståelse av hva som foregår. Putin utstyres med overmenneskelige egenskaper. I følge den vestlige fortellingen dirigerer og kontrollerer han den russiske opinionen hjemme. Han bedriver «hybridkrig» mot utlandet og avgjør presidentvalget i verdens mektigste stat, USA, angivelig til sin fordel. Forøvrig: den her nevnte verdens mektigste stat overvåker nesten alt som kryper og går på denne kloden. Når USAs etterretning til og med spionerer på sine nærmeste allierte, kan vi bare forestille oss hvilken oppmerksomhet og aktivitet Russland blir til del. I det store og hele er det gode grunner til å betrakte USA som en god konkurrent til Putins Russland når det gjelder hysterisk angst for utenlandsk innblanding.

Annekteringa av Krim beviser at Putin er villig til å bruke makt; derfor kan vi ikke stole på han, resonneres det videre. Putin forbereder nye kriger. Man glemmer raskt at USA og NATO har en suveren ledelse over Russland når det gjelder å sette i gang kriger i de over 27 år som er gått siden murens fall. Dersom det å ha satt i gang krig er et «bevis» for at nye kriger er like om hjørnet, så er det ikke bare Russland man burde være engstelig for. Man glemmer at NATO har vedtatt en egen «rett» til å angripe land uten forutgående angrep mot Nato-land, og også satt denne retten ut i livet, for eksempel mot Jugoslavia i 1999. Når Russland betrakter dette som en sikkerhetsrisiko, så taes ikke dette på alvor i NATO. Man glemmer, og snakker aldri om Russlands klare underlegenhet i forhold til Vesten når det gjelder militær styrke.

De ekstreme ytterlighetens land

På 1990-tallet var Russland et laboratorium for nyliberale eksperimenter. Det ble mulig å innføre en uregulert kapitalisme med mer eller mindre diktatoriske metoder fordi det ikke fantes motkrefter og fordi overgangen til

kapitalisme ble understøttet av en global konstellasjon av vestlige land, særlig USA. Vestlige nyliberale økonomer var rådgivere og anbefalte rask overgang til frie markedsforhold. I de vestlige land finnes det tross alt fagforeninger, venstreorienterte partier og fram for alt en historisk etablert forståelse blant brede folkegrupper for hva kapitalisme er. Arven fra Sovjetunionen og den passivisering, flukt inn i det private og ideologiske desillusjonering som var resultatet av dette regimet, er noe av forklaringa på at motkreftene ikke fantes. Ikke minst intelligensiaen (omtrent det som i Norge omtales som «mellomlagene», leger, lærere, ingeniører osv.) var i utgangspunktet positive til reformene fordi de håpet at fritt marked ville føre til en styrket konkurranseposisjon for dem.

Man visste ikke hva man gikk til. Reformene ble innført under slagordet «demokrati», men uten demokratisk konsensus, ja uten dumaens medvirkning. Store deler av Jeltsins mest drastiske reformpolitikk ble gjennomført per dekret. Grunnloven av 1993, som ga det juridiske grunnlaget for den sterke presidentmakta, bestemte at et presidentdekret ble lov dersom ikke 2/3 i begge parlamentariske organer, statsdumaen og føderasjonsrådet, gikk imot. Føderasjonsrådet fungerte som et slags overhus, der satt blant andre provinsguvernørene som var utnevnt av presidenten. Det ble praktisk talt umulig å stoppe presidentdekreter. I den tidligere grunnloven fra 1978 var det nok med et enkelt flertall for å sette et dekret ut av kraft.⁴ Sjøl i et svakt fungerende demokrati i det vestlige Europa ville det ikke vært mulig å gjennomføre Jeltsins reformer. Reformene fikk da også navnet «sjokkterapi». Jeltsin skrev ut privatiseringsdekreter i et tempo som knapt noe annet land har opplevd. Det er vanskelig å tenke seg at en slik plutselig, statsdirigert gjenoppretting av en uregulert kapitalisme overhodet i noe land kunne ha blitt gjennomført uten bruk av udemokratiske metoder. Og reformene ble, så snart virkningene av dem viste seg, heller ikke i Russland gjennomført uten motstand.

Russland har ord på seg for å være et land av ekstreme ytterligheter. Det ekstreme gjelder konfliktene mellom høyre og venstre i politikken så vel som mellom konservative og avantgardistiske tendenser innen det kulturelle og ideologiske området. Med en viss rett. I det 20 århundre har landet opplevd to arbeider- og bonderevolusjoner i 1905 og 1917, en meget blodig borgerkrig (1918-1922) med intervensjon fra de kapitalistiske stormaktene og deretter Stalins kollektivisering av jordbruket etterfulgt av terror både mot vanlig folk og den gamle partieliten på 1930- og 40-tallet. Hitlers invasjon i juni 1941 kom som lyn fra klar himmel. Landet måtte bære den tyngste byrden i krigen mot Nazi-Tyskland med tap (for hele Sovjetunionen) av 25-30 millioner mennesker. Videre kom også Krustsjovs hemmelige tale på den 20. partikongress i 1956 som lyn fra klar himmel. For første gang ble det tatt et generaloppgjør med Stalin, samtidig med at flertallet av de omlag 2,5 millioner som var leirfanger ved Stalins død ble satt fri. Under Bresjnev (1964-82) la man vekt på stabilitet. (Karakteristisk nok regner mange russere

denne perioden som en god tid.) Etter Bresjnev forsøkte man så en radikal demokratisering under Gorbatsjov, og deretter en ekstrem nyliberal sjokk-terapi under Jeltsin, som berøvet russere flest det lille de hadde av en anstendig levestandard. På denne bakgrunn er det ikke merkelig at Putin betoner stabilitet og at man verken bør ha flere revolusjoner eller kontra-revolusjoner.

Alt dette til tross – man skal være forsiktig med å konkludere at Russland er noe helt for seg sjøl og at «den russiske folkesjelen» er en særart som ikke passer inn under demokratiske forhold, og med en innebygd hang imot ekstremisme. Slike spekulasjoner lar vi ligge. Vårt utgangspunkt er at Russland, både dagens politiske elite og den vanlige russer, ønsker et «normalt» forhold til det øvrige Europa. I november 2016 svarer 71% av de spurte at de ønsker utvidelse av de økonomiske, politiske og kulturelle forbindelsene, og en tilnærming til Vesten.⁵ I folkedypet synes det ikke som den nasjonal-konservative isolasjonismen er den dominerende trend, sjøl om dette er teorier som drøftes i aviser og tidsskrifter.

Samtidig slutter det samme folket massivt opp om annekteringa av Krim og utviser en nasjonal stolthet som kan sammenlignes med den vi finner i USA. Dagens sanksjoner blir oppfattet som Vestens urettmessige straff. I løpet av de 28 år som er gått siden murens fall, er Russland blitt et land mer på linje med de øvrige europeiske land. Demokratiet har vansker med å slå rot, men demokratiet står under press og uthules også i det øvrige Europa. Nyliberalismens herjinger rammet Russland i særdeleshet, men nyliberal dogmetro har anrettet stor skade også i andre europeiske land. (Spaniere og grekere vet mye om dette.)

Overgang til kapitalisme

I innledninga til sin bok om den russiske kapitalismen, *The Conundrum of Russian Capitalism*, forteller forfatteren Ruslan Dzarasov om debatten om kapitalisme og sosialisme som gikk for seg i Russland på begynnelsen av 1990-tallet. I et talk-show som den gang gikk på russisk fjernsyn, ble det argumentert for kapitalisme på følgende måte: «Tenk deg en liten kake delt opp i like stykker. Det er sosialisme. Tenk deg så en stor kake. Delt opp i ulike stykker. Sjøl det minste stykket av den andre kaken er mye større enn i den første. Det er kapitalisme.» En annen deltaker i talkshowet fortalte at staten måtte trekke seg ut av økonomien og overlate plassen til den ordinære borgeren. Hver borger skulle få sin andel av den offentlige eiendom. På den måten skulle borgerne få tilbake styringa over sine egne liv.⁶

Meget raskt viste utviklinga i det nye Russland etter Sovjetunionens sammenbrudd at det ikke gikk slik som forespeilet fjernsyn-seerne. Den kapitalistiske kaken som ble laget ble mye mindre enn den lille sosialistiske kaken, ja etter 10 år med kapitalisme var kaken faktisk bare halvparten så stor

som den som ble laget i Sovjetunionens siste år. Russerne vandret ikke inn i noe konsumparadis. Den russiske modellen betydde: både mindre kake og veldig ulike kakestykker.

Historia om «reformene» (en politisk diktert sjokkterapi) som førte til den russiske kapitalismen skal ikke fortelles her. Den er forlenget fortalt (blant annet i *Vardøger* nr 24-98 av Peter Gowan: «Sjokkterapien i Øst-Europa – Teori, praksis og resultater», som imidlertid tar for seg hele Øst-Europa, ikke Russland spesielt.) Temaet for denne artikkelen er det nye Russlands politiske landskap slik det utviklet seg etter Sovjetunionens sammenbrudd. Med uttrykket politisk landskap sikter vi både mot politisk system og statlige institusjoner på topplanet og mot det russiske folk som et politisk subjekt, slik det kommer til uttrykk gjennom politiske holdningsendringer og valgdeltakelse gjennom de siste tiåra. Vi forøker å forstå stats- og maktplanet (det russerne kaller *vlast*) i sammenheng med hva som foregår i det sivile samfunn eller i folket (*narod*).

La oss bare rekapitulere noen resultater av 90-tallets omveltninger: at nedgangen i brutto nasjonalprodukt, BNP, i Russland på 90-tallet var omlag 50%, en historisk rekord for noe land (muligens med unntak av Ukraina) i fredstid. At det vokste fram enorme ulikheter, og at det raskt oppsto motstand mot reformene. At storparten av Russlands befolkning ble rammet negativt på en eller annen måte av reformene, men at de som ble rammet var dårlig organisert, preget av politisk apati og innbyrdes splittet slik at et levedyktig og samlende politisk alternativ aldri ble stablet på beina. At regimet følgelig vaklet videre, støttet av USA, Vesten og internasjonale finansinstitusjoner i avgjørende øyeblikk. At regimets sosiale støtte, i alle fall i første omgang, ble deler av den gamle nomenklatura som beriket seg og de deler av intelligentsiaen som trodde at markedets frihet ville gi høyt utdannet arbeidskraft bedre lønn enn under Sovjet-regimet. At regimet også etterhvert – fordi behovet for sosial orden ble merkbart under den nye kapitalismens lovløshet – måtte støtte seg på deler av statsapparatet, både de gamle statsbedriftene og sikkerhetsapparatet. Og at dette på sikt førte landet vekk fra nyliberal politikk og over mot sterkere statlig styring. La oss også huske at dagens president, Vladimir Putin, aldri var i konflikt med Jeltsin, men tvert imot ble utpekt av Jeltsin som sin etterfølger og i sitt første presidentdekret ga Jeltsin og hans familie immunitet mot enhver straffeforfølgelse. Putin, som hadde en fortid som KGB-agent i Øst-Tyskland og i 1998/99 var sjef for FSB, med ansvar for Russlands indre sikkerhet, videreførte Jeltsins regime som fungerende president fra 31.12.1999 og seinere som valgt president. Han gjorde visse ideologiske og politiske justeringer for å imøtekomme misnøyen som hadde samlet seg opp og som truet med å hindre hans valg som president. Men mye av det som ble sterkt markert av Putin, var alt begynt under Jeltsin, for eksempel det tette forholdet til den russisk-ortodokse kirke.

I 2014 oppsummerte David Lane Jeltsin-epokens resultater (1992-2000) på følgende måte: «Jeltsin-ledelsen skapte en ny kapitalistklasse på offentlighetens bekostning. ... Jeltsin sto i ledelsen for en systematisk nedgang i Den russiske føderasjon. En indeks over verdens sosiale utvikling omfatter data over BNP per innbygger, utdanningsnivå og helsestandard. Mens Russlands rangering på denne indeksen i Sovjetregimets tid var i kategorien av høyt utviklete land (Sovjetunionen rangerte som nr 25, sammenlignet med USA som nr 18), var Russland i år 2000, da Putin kom til makta, falt ned til 60. plass og i 2006 til 65. plass – rett under Libya. I 2004 var landet på 115. plass når det gjaldt forventet levealder, rett under Grenada.»⁷

Forøvrig – det skal her legges til – ble alle land innfor den tidligere øst-blokken rammet av økt fattigdom. En forsker undersøkte veksten i fattigdom i 18 østeuropeiske land definert som inntekt under 120 dollar per måned per person fra 1987-88 til 1993-1995. Han fant at den hadde økt fra 4 millioner fattige til 165 millioner (45 % av total befolkning) i dette tidsrommet. Ungarn ble rammet minst, mens Russland (37% økning) og Ukraina (63% økning) var de hardest rammede.⁸

Avindustrialisering – svekket arbeiderklasse – ny kapitalistklasse

Det som skjedde i Russland på 1990-tallet var en sosial omveltning, en kapitalistisk revolusjon eller, om man vil, kontrarevolusjon. Noe slikt kan ikke skje i vestlige industriland, de er allerede kapitalistiske land. Likevel var det likheter mellom Russland og hva som skjedde i andre industriland fra 1980-tallet og utover. På denne tida gikk venstresida og fagbevegelsen i mange industriland inn i en global og langvarig svekkelse. Kjernen av industriarbeidere, som var det dominerende element i den tradisjonelle arbeiderbevegelsen, og som var avgjørende for demokratiseringa av de vesteuropeiske land i det 20. århundre (Norges historie er i så måte eksemplarisk), ble tallmessig svekket. De store, høykonjunkturrelle bølgene av industrialisering fra 1850-tallet til ca 1970-tallet var grunnlaget for en sterk og relativt enhetlig arbeiderorganisering. Også i Russland ved inngangen til det 20. århundre var en rask industrialisering det sosiale grunnlaget for den revolusjonære bevegelsen som i 1917 overtok makta. Men her var motkreftene sterkere, arbeiderklassen var en minoritet og en reformistisk vei til sosial framgang var lukket.

I løpet av de siste 40-50 åra har en avindustrialisering, både relativt og i absolutte tall, hjemsøkt industrilandene, gjerne kombinert med en sterk økning av en akademisk utdannet middelklasse. Den akademiske middelklassen i Sovjetunionen ble kalt intelligensiaen, og det var særlig fra dette sosiale sjiktet (som både omfatter teknisk og humanistisk intelligensia) at opposisjon mot systemet kom. Roy Medvedev, en marxistisk dissident fra sovjetperioden, påpekte på begynnelsen av 1970-tallet at intelligensiaen ville

vokse i antall og mot slutten av århundret ville være på størrelse med antallet arbeidere innen industri og transport. Medvedev hevdet også, i likhet med mange andre, at «intelligensiaen er den delen av vårt samfunn som er mest sensibel overfor krenkelser av demokratiske retter og friheter.»⁹

Sovjetunionen var et land med et ekstremt høyt tempo i urbanisering og industrialisering, og også med et avansert utdanningsystem. I 1959 var det tre byer med over en million mennesker, i 1980 var tallet steget til 23. I 1987 var over 61% av sovjetborgerne regnet til arbeiderklassen, mens kun 12% var kolkosbønder og de øvrige 27% funksjonærer, herunder spesialister og andre personer med høy utdanning, intelligensia.¹⁰ Sovjetunionen, som ved unionens fødsel i 1922 var et lutfattig bondeland med en gjennom borgerkrigene desimert arbeiderklasse, var blitt et forholdsvis avansert industri-samfunn da det som følge av sine indre økonomiske og politiske problemer opphørte å eksistere.

I Russland sank industrisysselsettinga fra 1991 til 1998 fra over 22 millioner til 14 millioner. Prosentvis var nedgangen på 37%. Sysselsettinga innen byggevirksomhet og i forskning opplevde enda større nedgang i samme periode, henholdsvis 40 og 53%. Store deler av Russlands industri ble rasert. Derimot økte sysselsettinga innen forsikring, kreditt og finans med 53% eller til 734 tusen. (Rett nok et beskjedent tall, kun 1 % av total sysselsetting i 1998). Sysselsettinga innen «regjeringsorganene» økte med 81%. Under 90-tallets sosiale omveltning var det vanskelig å bygge fagforeninger og å forsvare arbeiderinteresser i en økonomi som i løpet av et tiår ble redusert til det halve.

Samlet sysselsetting gikk ned med 14 % eller med noe over 10 millioner i samme periode.¹¹ Sjukterapien rammet særlig kvinner, som i Sovjetunionen på 80-tallet utgjorde 51% av den samlede arbeidsstyrken. I takt med at de statlige velferdsordningene brøt sammen, ble det for en stor del kvinner som måtte ta de økte byrdene med å passe barn og eldre. I tillegg kom arbeidsløshet. Staten var heller ikke i stand til – under de frie markedsforhold – å sørge for at arbeidsmarkedets lovgivning, som ble overtatt fra Sovjetunionen, ble etterlevd i praksis. Fagforeningene greide ikke å forsvare arbeidernes interesser. Intelligensiaen, som i det store og hele var avhengig av staten som arbeidsgiver, ble også i høyeste grad rammet av sjukterapien fordi etterspørselen etter høyt kvalifisert arbeidskraft sank drastisk.¹²

Det framgår av den nevnte boka til Dzarasov, at de nye russiske kapitalistene var lite interessert i å investere i industriforetak, og de hadde i det hele tatt ingen langsiktig investeringsstrategi. Ved overtakelsen av en bedrift var de særlig ute etter å kontrollere pengestrømmen inn og ut av bedriften, slik at den kunne tømmes for verdier. De foretrakk heller å tilegne seg en kortsiktig profitt (insider rent) på et tvilsomt legalt grunnlag.¹³ Når alt var kaotisk og kriminaliteten florerte var det jo heller ikke lett å investere på

lengre sikt. Resultatet var at de som ervervet seg store rikdommer, søkte mot finanssektoren, eller de plasserte pengene sine i utlandet.

Som Lane sier i sitatet over ble det skapt en ny russisk kapitalistklasse. Dagens kapitalistklasse er ikke et historisk produkt av oppsamlet rikdom og erfaringer med politisk lederskap gjennom mange generasjoner, slik man kan finne eksempler på i Norge og en del andre vestlige land. Svært mange av de nye russiske kapitalistene, oligarkene, hadde en bakgrunn i kommunistpartiet. De benyttet sine nettverk og sin kunnskap til raskt å tilegne seg de mest profitable bedriftene. Det øverste sjiktet i partiet var nomenklaturaen (av det latinske nomenclatura=navneliste), en elite med bedre bostandard, tilgang til vestlige konsumvarer, utenlandsreiser og andre goder som vanlige sovjetborgere ikke hadde. Det moralske og ideologiske forfallet i dette sjiktet, som kun utgjorde et lite mindretall (omlag 3 millioner) av partiets 19 millioner medlemmer, må anføres som en viktig årsak til at Sovjetunionen kollapset da de store politiske og økonomiske krisene begynte å melde seg. Gorbatsjov greide ikke å holde kommunistpartiet samlet. Partiet splittet seg i ulike fløyer, mest tydelig en konservativ fløy som ville bevare det gamle og en annen fløy som ville innføre fri markedsøkonomi, mens Gorbatsjov sjøl ble stående mer eller mindre alene i midten. Dersom vi skulle peke på en bestemt gruppe som har et historisk ansvar for det som skjedde, så må vi peke på dette øverste sjiktet i kommunistpartiet. Det er da også nettopp dette forholdet – kommunistpartiets indre forfall – som ledelsen i Kinas Kommunistparti har hatt som sin store bekymring siden dette skjedde. KKPs «lærdom» er at eksperimentering med politiske reformer er farlig.

Gjennom privatisering og andre reformer fikk konserner og banker overdrett offentlig eiendom nesten gratis, mens folk flest oppfattet dette som legalisert tyveri. Store deler av den kommunistiske eliten omdannet seg fra å forvalte eiendom i folkets navn til eiendomsbesittere av kapital. I et nyliberalt, makroøkonomisk perspektiv var det ikke viktig hvem som fikk eierskap til produksjonsmidlene og heller ikke viktig hvordan denne prosessen foregikk (om den var rettferdig eller ikke). Det viktige var at private aktører ble eiere og at denne overgangen var irreversibel. Dette var en særegen form for statsorganisert opprinnelig akkumulasjon, og som all opprinnelig kapitalakkumulasjon foregikk den ved bruk av makt. Planen var at dette skulle skape en gruppe individuelle aktører som tok fornuftige økonomiske beslutninger (investeringer) og at konkurransens logikk skulle tvinge fram det resultat som samfunnsmessig sett var det optimale.

Vi vil også her legge til at det som skjedde var en reell overgang fra ett samfunnssystem til et annet, en overgang som ikke bare rammet befolkninga i Østblokken, men også fikk negative konsekvenser for den sosialistiske bevegelsen globalt. Dermed kan vi ikke være enig med dem på den politiske venstresida som hevdet at Sovjetunionen for lengst var et kapitalistisk eller statskapitalistisk land, og at det som skjedde i 1989-91 kun var mindre

justeringer av denne kapitalismen. Dette at Sovjetunionen var et kapitalistisk land ble hevdet av de maoistiske bevegelsene fra 1960-tallet og framover. De mente, i tråd med Mao Tsetung og kinesiske publikasjoner under kultur-revolusjonen, at Krustsjov som overtok etter Stalins død i 1953, hadde gjennomført en «kontrarevolusjon». Også en del teoretikere i den trotskistiske tradisjonen hevdet tesen om statskapitalisme. Mens derimot Trotskij sjøl, i hans fortsatt meget lesverdige *Den forrådde revolusjon* fra 1936, insisterte på at Sovjetunionen under Stalin ikke var kapitalistisk. Ifølge Trotskij var Sovjetunionen en «degenerert arbeiderstat», det vil si at produksjonsmidlene var i offentlig eie, men ble forvaltet av det stalinistiske byråkratiet. En bedriftsleder var en funksjonær som forvaltet folkets eiendom. Trotskij fryktet at kapitalismen, under ugunstige internasjonale og/eller nasjonale forhold for arbeiderklassen, kunne restaureres ved at dette byråkratiet forvandlet seg til en kapitalistisk klasse. Det var omtrent dette som skjedde på 1990-tallet.

Demokratiet og partisystemet

Motreaksjonen fra de befolkningsgrupper (stadig større grupper) som ikke har tjent noe på økonomisk liberalisering og globalisering ser vi i dag over store deler av verden. Seinest Brexit i Storbritannia og presidentvalget i USA, har satt dette temaet øverst på dagsordenen. Denne anti-liberalistiske reaksjonen kom alt til syne i Russland på 90-tallet. Den er blitt en fast bestanddel av det russiske politiske landskap.

I alle land frykter elitene denne reaksjonen. De forsøker å diskreditere den som populisme, som reform- og demokratifiendtlighet osv. Straks det oppstår et folkeflertall som gjennom valg avviser markedsreformer, begynner de å snakke om demokratiets undergang. Med arrogant selvfølgelighet forutsettes det at det er deres – hegemoniske – demokratiforståelse som er den eneste akseptable og mulige, nemlig at demokrati bare kan eksistere sammen med markedets frihet. Men det vil være en kortslutning å hevde at demokratiet svekkes i Russland i takt med at liberale, vestorienterte partier mister oppslutning og «totalitære» partier (Putins Forent Russland, kommunistene osv.) øker sin. En slik kortslutning impliserer en merkverdig måte å evaluere demokrati på, nemlig ut fra valgresultat. Får man ikke det «riktige» resultatet, så er det ikke demokrati.

Den underliggende premissen for slike tenkemåter er at den liberal-demokratiske standard, som hevder at frie markeder er en forutsetning for demokrati, er den eneste riktige. Men det er fullt mulig å tenke seg et markeds-kritisk demokrati som vektlegger at demokratiet må utøve kontroll over markedet og økonomiske maktkonsentrasjoner, samtidig som retten til privat eiendom innen rimelige grenser og andre individuelle rettigheter, er sikret. I vestlige land har man begreper som sosialdemokrati og sosialistisk demokrati

som mer eller mindre betegner en slik posisjon. Også vestlige forskere begynner å forstå at det kan være problematisk å måle demokrati ut fra verdi-standarder som dominerer blant vestlige akademikere og politikere, men som ikke engang i de vestlige lands egne folkedyp er så utbredt som man gjerne vil tro.¹⁴ Dersom russerne ikke slutter opp om det som i Vesten kalles de liberal-demokratiske verdiene, betyr det ikke at de ikke er demokrater. Man kan heller ikke på dette grunnlaget trekke den slutning at Russland er på vei vekk fra demokratiet. I 1996 svarte 69% av de spurte at de ikke var stolt eller ikke var særlig stolt over utviklinga av demokratiet i Russland. Dette var forståelig på bakgrunn av at «demokratene» i den russiske eliten hadde misbrukt sin maktposisjon og gjennomført en for folket ødeleggende sjokk-terapi. I 2015 svarte 49% at de ikke var stolte over demokratiutviklinga.¹⁵ Fortsatt er skepsisen overfor det politiske systemet stor (forøvrig mye i likhet med holdningene i mange vestlige land), men ikke så stor som på 90-tallet. Det er viktig at en slik skepsis – det være seg Russland eller i vestlige land – ikke tolkes som en prinsipiell avvisning av selve demokratiet.

Uansett hvor mye den russiske befolkningen slutter opp om Putin, er de ikke dummere enn at de de forstår at Russland har store innenlandske problemer. På spørsmål om hva som er den viktigste konflikten i det russiske samfunnet, plasseres konflikten mellom fattig og rik på topp. Russerne vil også prioritere helse- og sosial-utgiftene på statsbudsjettet. I 2016 sier 63% at helse framfor alt må finansieres, mens 57% sier det samme om sosialpolitikk. Når det gjelder forsvar så sier 36% at det må prioriteres, mens kun 7% vil prioritere påkosting av Russlands interesser i utlandet (altså en mer ekspansiv utenrikspolitikk) og 11% det samme for romforskning. Ut fra slike tall er det vanskelig å oppfatte russerne annerledes enn at de er opptatt av å løse sine egne hjemlige problemer. På spørsmål om Russland trenger en politisk opposisjon, som er et spørsmål som regelmessig er stilt siden 2004, har alltid et flertall svart ja, i 2004 61%, i 2016 52%.¹⁶

I vestlige land har den antiliberalistiske og antikapitalistiske motstanden manifestert seg som økt oppslutning om partier på høyre og/eller venstre fløy. Annerledes kunne det ikke være fordi partiene i det liberale sentrum, inklusive sosialdemokratiske, var støttespillere for både globalisering og liberalisering. Motstanden framsto derved som sprikende, ideologisk diffus og – sett fra de liberale elitenes synsvinkel – som uansvarlig populisme eller det som enda verre er. I Russland har utviklinga vært noe annerledes. Russland hadde inntil Gorbatsjovs reformer nesten ingen erfaring med et fungerende flerpartisystem. En representativ og folkevalgt forsamling, en дума, ble for første gang opprettet i 1905 etter at de revolusjonære bølgene dette året hadde tvunget tsaren til visse politiske konsesjoner. Men думаen hadde ingen makt. (Max Weber kalte det skinn-konstitusjonalisme.) Tsaren fortsatte som enehersker inntil han ble styrtet i 1917. Etter 1917 fulgte kommunistpartiets mangeårige totale maktmonopol. Dette diskrediterte selve

ideen om et politisk parti. «Partiet» ble oppfattet som allmektig og som noe opportunist og karrierister søkte seg til. Politiske partier i dagens Russland er blitt skapt fra oven, som regel av ulike elitegrupper knytta til statsapparatet. Medlemmenes aktivitet er stort sett begrenset til å være applauderende forsamlinger som godtar lederens beslutninger. De er lite preget av grasrotaktivitet eller av intense ideologiske debatter. Den avideologiserte situasjonen i dagens Russland er totalt forskjellig fra situasjonen i åra før 1917. Den gang var det i visse deler av folket en revolusjonær stemning, en «romantisk radikalisme» som Weber kalte det, særlig i intelligensiaen.¹⁷ I dag er Russland nesten fritt for alle «utopiske energier», noe som setter trange grenser for hva som kan være venstreorientert politikk i dette landet. Russland har gjennomgått en historisk enestående desillusjoneringsprosess på det politisk-mentale planet. I året 2017 uttrykkes også dette forhold i en avdempet og tvetydig markering av revolusjonsåret 1917.¹⁸

Likevel har dagens flerpartisystem vist en viss stabilitet. Den styrende elite har alltid forsøkt å bygge opp et statsbærende parti, eller som man sier i Russland: et «maktas parti». Under Putin heter dette partiet Forent Russland, og det har gått seirende ut av samtlige dumavalg etter 1999. Under Jeltsin het partiet som støttet ham Russlands valg. Det mistet innflytelse i takt med at Jeltsin ble upopulær. Ingen av disse partiene hadde noe tydelig program, det handlet mest om tillit til den politiske lederen. Ved dumavalgene i 1995 og 1999 ble kommunistene (Den russiske føderasjons kommunistiske parti) det største parti og frykten for en kommunistisk maktovertakelse bidro uten tvil til at folkets sosiale problemer ble det sentrale valgtemaet. I Russland har, i motsetning til i Vest-Europa, diskrediteringen av liberale reformer vært så grundig at ingen politiker kan forsvare dem. Ingen liberale, vest-orienterte partier er i dag representert i Dumaen. Heller ikke det sosialdemokratiske parti som ble dannet i 2001 med støtte fra Gorbatsjov, har noen gang kommet over sperregrensa på 5%. I dumaen som ble valgt i 2016 med kun 47,7% valgdeltakelse, er fire partier representert: Forent Russland (*Jedinaja Russija*), som egentlig ikke har noe annet program enn å støtte Putin men regner seg som konservativt og pragmatisk, ble største parti med 54,2% av stemmene. Partiet har forgjeves søkt om medlemskap i den europeiske høyreparti-organisasjonen, hvor også det norske Høyre er medlem. Kommunistpartiet, som er etterkommeren av SUKP (Sovjetunionens kommunistiske parti), fikk 13,3%. Partiet er markant nasjonal-kommunistisk. Rettferdig Russland, som ble dannet i 2007 ved sammenslåing av flere partier, deriblant pensjonistpartiet, fikk 6,2%. Partiet bemerket seg ved å stemme imot Putins såkalte agentlov, som krever at alle organisasjoner som driver ideologisk og politisk påvirkningsarbeid og som mottar pengestøtte fra utlandet, må registrere seg som utenlandske agenter.¹⁹ Endelig Det Liberaldemokratiske parti som fikk 13,2% av avgitte stemmer. Dette siste partiet er ledet av Vladimir Sjirinovskij, som var advokat av yrke, men i dag er kjent

som en av Russlands mest demagogiske, ultranasjonalistiske og rasistiske politikere. Han har blant annet foreslått at alle japanere og kinesere som lever i russisk fjerne østen skal utvises. Hans parti er, til tross for navnet, et høyrepatriotisk parti. Hardnakkede rykter vil ha det til at Det liberal-demokratiske parti, som ble stiftet i april 1991 og var det første opposisjonsparti i Sovjetunionen, ble skapt av KGB og SUKP i et forsøk på å kontrollere de politiske omveltningene som den gang skjedde.²⁰

Putins popularitet

Det er lett å glemme at Putin står i spissen for et presidentregime som tross alt har behov for demokratisk legitimitet gjennom valg. Putin er avhengig av oppslutning og dermed av hva den vanlige russer mener. Det faktiske forhold at Putin har oppslutning fra et stort flertall i dagens Russland går man raskt forbi i vestlige media. Desto mer konsentrerer man seg om de åpenbare defektene (som knapt noen vil benekte) ved det russiske systemet.

Putin skal på ingen måte idealiseres, men ser vi bakover i russisk historie, så må vi fastslå at Putin er den første leder overhodet som har hatt et stabilt flertall, i det minste et flertall av dem som deltar i valg, bak sin maktposisjon. Verken Jeltsin eller Gorbatsjov kunne vise til en tilsvarende stor og varig oppslutning. Jean Siegert sier i tidsskiftet *Russland-Analysen* at Putins regime skiller seg fra alle tidligere regimer i Russland og fortsetter: «Det [Putin-regimet] bygger, med alle sine autoritære, ja, i tillegg etterhvert autokratiske tendenser ... mer på frivillig tilslutning i befolkninga enn på tvangsmessig gjennomføring [av politikken]. I denne mening har det faktisk et demokratisk element.»²¹ Dersom det er riktig at oppslutninga om Putin er reell og frivillig, slik det sies her (det er ingen grunn til å tro annet), betyr det at Putin ikke først og fremst styrer opinionen, men at Putin og hans regime heller bør betraktes som betinget av opinionen og de opinionsendringene som skjer. Det blir på den andre sida også en overdrivelse å si at opinionen styrer Putin, for han må også forholde seg til sterke maktgrupper i den russiske eliten. Men at han må ta hensyn til opinionen, og at han har gjort dette i langt større grad enn under forgjengeren Jeltsin, er det liten tvil om.

En meningsmåling i 2016 spurte om hvilken av russernes ledere i det 20. og det 21. århundre som var den beste lederen for landet (de skulle svare ja eller nei på om den perioden lederen var leder brakte mer godt enn dårlig med seg). Putin ble rangert som den beste lederen. 70% mente at Putin-perioden brakte mer godt enn dårlig. På andreplass kom Bresjnev (51% mente dette), på tredjeplass Stalin (40%), på fjerdeplass Krustsjov (31%), på femteplass Nicolai den 2. (tsar 1894-1917, 30%), på sjetteplass Lenin, som ledet landet under revolusjons- og borgerkrigsperioden (19%). Nest sist i denne minneverdige rekke av ledere kommer Gorbatsjov (12%) og aller sist Jeltsin (11%).²² Vi kan sjølsagt riste på hodet over disse vurderingene av

russiske og sovjetiske statsledere, og mange i Vesten vil beklage at Jeltsin og Gorbatsjov kommer så dårlig ut. Men skal vi forstå hvordan dagens russere tenker om politikk og sin egen historie (og russerne har neppe en svakere historisk bevissthet enn for eksempel nordmenn eller amerikanere), så bør vi ta oss disse tallene ad notam.

Etatismen – samling om den sterke stat

I Vest-Europa og USA sitter de liberale elitene fortsatt med makta. Disse elitene, som omfatter politiske partier, media, betydelige deler av næringslivstoppene, departementenes toppfolk og academia utøver fortsatt et ideologisk hegemoni. Og de har greid å holde noenlunde sammen, til tross for at valget av Trump kanskje innevarsler en åpen splittelse i den herskende klassen i USA. De politiske elitene i Russland (som i Kina og i en rekke andre land) er ute av stand til å opprettholde et ideologisk hegemoni på liberale premisser og befinner seg i en mer ambivalent posisjon. De ønsker samarbeid og ikke konfrontasjon med Vesten, især når det gjelder økonomisk samkvem. Men de må samtidig insistere på sin egen uavhengighet og rett til å velge egen kurs. Russland og Kina dominerer den eurasiske landmassen og de krever å bli behandlet deretter. Det hersker stabile og fredelige forhold mellom de to land og de har inngått et omfattende samarbeid på mange plan.²³ De kan ikke akseptere at Vesten – ut fra sine egne interesser – setter standard for menneskeretter, demokrati og økonomisk frihet og dermed opptrer som dommer i verdenspolitikken. Særlig Russland under Putin har lagt vekt på, i likhet med de vestlige land, å føre en økonomisk politikk som i det minste sikrer en viss aksept blant de brede folkegruppene. Men dette betyr en mer statsdirigert økonomisk politikk. Økt kontroll med økonomien, men ikke reversering av markedsreformene som sådan, har vært Putins mål, i tillegg til politisk uavhengighet overfor utlandet. Dette har forøvrig også vært sentralt for den kinesiske ledelsen, sjøl om Kinas forutsetninger (mye sterkere økonomi, ikke flerpartisystem, ideologisk ensretting) har vært annerledes enn Russlands.

Resultatet av dette blir at man samler seg rundt sitt statsprosjekt og på det ideologiske plan slår an nasjonal-patriotiske og nasjonal-konservative toner. Ledelsen både i Russland og Kina forstår at det er helt nødvendig å ha en passiv støtte fra forholdsvis brede samfunnsgrupper som lett kan mobiliseres for et nasjonalt-konservativt forsvar for dette statsprosjektet. Liberale intellektuelle derimot, som spilte en viktig rolle som dissidenter i Sovjetperioden og var en viktig gruppe da Sovjetunionen ble oppløst, blir marginalisert. Dette gjelder i særdeleshet for Russland hvor den politiske ledelsen er avhengig av å vinne valg (med eller uten tvilsomme metoder). Virkelig liberalistiske partier har som nevnt for lengst sluttet å ha innflytelse i Russland fordi liberalistisk ideologi blir identifisert med 90-tallets sjokk-

terapi. Liberale dissidenter (av typen Pussy Riot) har i dag langt mindre innflytelse enn de slavofile drømmene om å gå tilbake til det gamle Russland som Solsjenitsyn forkynte (til Vestens store skuffelse) og som den russisk-ortodokse kirka i dag viderefører.

Russlands politiske landskap, institusjoner og ideologiske strømninger er ikke bare preget av økonomiske forhold. Også et annet forhold – nær knyttet til nedgang og kaos i økonomien – har veid særdeles tungt i den russiske bevisstheten, nemlig alt som har med Russland som stat, som nasjon og som stormakt å gjøre. Det politiske landskapet i Russland er blitt til under inntrykket av både en økonomisk og en statspolitisk krise. Ethvert moderne samfunn krever et minimum av statlig og legal orden. Det manglet i Russland på 1990-tallet. I tillegg til kriminalitet og oppløsning av den sosiale orden, kom en rekke nasjonalpolitiske konflikter delvis innafor landets grenser (konflikten i Tjetjenia var den viktigste) og delvis i det såkalte nære utland, dvs de tidligere sovjetrepublikkene med betydelige russiske befolkningsinnslag. Russerne, men i liten grad de ikke-russiske folkene i de øvrige unionsrepublikkene, opplevde Sovjetunionens sammenbrudd som vanærende og krenkende. Dagens russere har på denne bakgrunn en positiv holdning til en sterk, regulerende statsmakt, sjøl om de kan være uenig i Putins autoritære styringsmetoder. 49% av de spurte sa seg i 2015 enig i at det er statens oppgave å vise omsorg for alle borgerne og sikre dem en anstendig levestandard (i 2007 hele 66%). Kun 7% sa seg enig i at staten i så liten grad som mulig bør blande seg inn i borgernes liv og økonomiske aktivitet.²⁴

Russernes syn på sin egen fortid er et kapittel for seg. Helt siden begynnelsen av 90-tallet viser meningsmålinger at et flertall av russerne gjennom alle år beklaget at oppløsninga av Sovjetunionen fant sted. Ved folkeavstemninga våren 1991 i Sovjetunionen (minus de baltiske republikkene, Moldova, Armenia og Georgia som boikottet) var det da også 71% i Russland som stemte for bevaring av unionen. (I hele Sovjetunionen var det 76% ja-stemmer, med en valgdeltakelse på 80%.) Går vi til 2016 var det 56% av det spurte utvalget som beklaget at unionen ble oppløst.²⁵ Dette kan – i tråd med det som er nevnt i forrige avsnitt – tolkes på ulike måter. Både som en nostalgisk lengsel etter nasjonal storhet, men også som et behov for elementær indre orden i landet, som en reaksjon på kriminalitet, Tsjetsjenia-krigen og en rekke terrorangrep gjennom en årrekke. Og i tillegg som en reaksjon mot den sosiale forverring som fulgte etter Sovjetunionens oppløsning. I 2005 ble man bedt om å oppgi hva man så som positivt ved Sovjetunionen. Svarene var i prioritert rekkefølge full sysselsetting, fredelige forhold mellom etniske grupper, økonomisk stabilitet, lov og orden og mer likhet. Kun 2 % mente at det var ingen positive sider. Man ble også spurt om hva man så som negative trekk ved unionen. Svarene her var for mye byråkrati, økonomisk stagnasjon og undertrykkelse av menneskeretter som de tre mest negative trekkene. 10% mente at Sovjetunionen ikke hadde noen

negative trekk. Men ikke bare i Russland beklaget man Sovjetunionens oppløsning. I Ukraina var 45% enig i påstanden «det er en ulykke at Sovjetunionen ikke lenger eksisterer», 47% var uenig. (Undersøkelse fra 2010.)²⁶

Sovjetunionen videreførte i en viss forstand det tsaristiske Russlands imperietradisjon, noe som særlig ble tydelig under Stalins lange periode som enehersker (1929-1953). De første åra etter oktoberrevolusjonen ble prinsippet om nasjonenes likeverd praktisert, og en av Lenins siste politiske gjerninger var å motsette seg Stalins storrussiske nasjonalisme. Resultatet av århundrer av russisk ekspansjon var i alle fall at mange russere levde utafor den russiske føderasjon, og dermed ikke ble borgere innafor grensene av det Russland som oppsto i 1991. I de øvrige 14 unionsrepublikkene levde det over 25 millioner russere i 1989, de utgjorde 17,4% av alle russere. Forholdet til disse var og er et stadig tema i russisk debatt. Dette skapte konflikter med de nye statene i det post-sovjetiske området, blant annet i forholdet til Ukraina og de baltiske statene. Tre kontroversielle militære operasjoner har med forholdet til russere utafor Russlands grenser å gjøre: i Moldova 1992 (russisk intervensjon sikret etableringa av den transdnestriske utbryterrepublikken med russisktalende befolkning), i Georgia 2008 og annekteringa av Krim i 2014.

Det politiske systemet – arven fra Jeltsin

Dagens Russland bærer med seg en tung arv både fra Sovjetsystemet og maktesløsheten dette systemet førte med seg og fra innføringa av røverkapitalismen under Jeltsin. Konsekvensene av denne arven kan bli langvarige.

Vestlige media skildrer i dag Putin som en diktator. Media, og dessverre også ikke få akademikere, framstiller utviklinga fra Jeltsin til Putin som en utvikling fra demokrati til stadig mindre demokrati eller rett og slett diktatur. Men det systemet med en sterk presidentmakt og med en meget svak parlamentarisk kontroll som Putin i dag leder, arvet han fra sin forgjenger Boris Jeltsin. Jeltsin var en helteskikkelse i Vesten, særlig i sine første år som president, da den avgjørende overgangen til kapitalisme og liberale reformer skjedde. Det sterke presidentsystemet ble utformet i disse årene, med uttrykkelig støtte fra vestlige ledere. Den kaotiske reformprosessen som Gorbatsjov satte i gang, og som blant annet medførte en oppløsning og diskreditering av kommunistpartiets maktmonopol, førte også til en styrking av de representative organene som i Sovjetunionens tid fungerte som sandpåstrøere for kommunistpartiets beslutninger. Det første reelt frie valg til disse organene ble holdt i mars 1989 (87% valgdeltakelse) og medførte en omfattende utskifting av det etablerte kommunistiske apparatet til fordel for nye folk. Det øverste sovjet og folkekongressen ble institusjoner hvor reelle avgjørelser ble fattet. Man kan si at den gamle parolen «All makt til

sovjetene» som begrunnet avsettelsen av den provisoriske regjeringa i oktober 1917, på sett og vis kom til heder og verdighet igjen mens Sovjetunionen lå på dødsleiet. Dette systemet, inklusive den gamle sovjetgrunnloven, ble videreført inn i det nye Russlands første år.

Da Sovjetunionen var oppløst (desember 1991), fortsatte Jeltsin som president i Russland; han var valgt inn i denne posisjonen i juni 1991. Han innledet sjokkterapien i januar 1992, bestående av hyperinflasjon (fri prisdannelse) og privatisering av offentlig eiendom. På en måned, fra desember 1991 til januar 1992, økte prisene med 245%. Denne politikken akselererte den økonomiske nedgangen som var startet under Gorbatsjov. Sparepengene til russerne ble verdiløse, kriminalitet og kaos bredte seg, mens noen få (gjærne yngre folk fra den tidligere kommunistiske eliten med nettverk og forbindelser, man snakket om den nye Komsomoløkonomien), beriket seg ved å manipulere til seg offentlig eiendom. Mot alt dette oppsto det raskt en opposisjon i de representative organene hvor en rekke partier satt, altså Russlands Øverste sovjet og Folkekongressen. Høsten 1992 ble liberaleren Jegor Gaidar nedstemt av Folkekongressen som Jeltsins kandidat til statsministerposten, noe Folkekongressen hadde rett til ifølge grunnloven. Konflikten eskalerte videre fordi Jeltsin ikke fikk støtte for sin økonomiske politikk fra de parlamentariske organene. I september 1993 annonserte derfor presidenten at han oppløste det øverste sovjet og Folkekongressen per dekret. Dette hadde ikke dekning i den gjeldende grunnloven, noe også Jeltsins tilhengere innrømmet.²⁷ Som mottrekk avsatte Det øverste sovjet Jeltsin og innsatte visepresident Ruskoi som fungerende president. Jeltsins svar på dette var å mobilisere støtte fra hæren og innenriksdepartementet. Tanks omringet parlamentsbygningen. En stor folkemengde, anslagsvis 20.000 motstandere av Jeltsins politikk, brøt den 3. oktober gjennom politisperringene og stormet parlamentet for å gi støtte til parlamentarikerne. Gatekamper spredte seg til sentrale deler av Moskva. Jeltsin satte inn hæren og unntakstilstand ble utropt.²⁸ Deretter ble Russlands Hvite hus (parlamentet) beskyttet inntil de folkevalgte overga seg.

Ifølge David Lane ble 187 mennesker drept og 400 skadet i denne operasjonen. Jeltsin var seierherre. Det øverste sovjet ble avvirket og en ny statsduma (som fortsatt fungerer) ble etablert. Ved valgene til denne statsdumaen i desember 1993 led Jeltsins støttespillere nederlag, og mange stemmer gikk til det gjenopprettede Kommunistpartiet og nasjonalpopulistiske partier. (Russlands valg, Jeltsins parti, fikk 15,5%). Ved seinere valg ble liberale og vestorienterte partier redusert til et minimum, og dette er fortsatt situasjonen i dagens Russland.

Imidlertid ble en ny grunnlov godkjent med knapt flertall ved folkeavstemning den 12. desember 1993. Avstemningen var, som det heter i en vestlig lærebok i russisk rett, «preget av alvorlige irregulariteter».²⁹ Den nye forfatninga bestemte at presidenten utnevner regjeringsmedlemmene

inklusive statsministeren, men statsministeren må godkjennes av statsdumaen. Presidenten kan avsette statsministeren og den øvrige regjering uten dumaens medvirkning. Under bestemte forutsetninger, kan presidenten også oppløse statsdumaen. Presidentens makt ble med andre ord styrket og dette systemet står fortsatt ved lag.

La oss tenke oss at Putin trekker sammen militære styrker og beskytter statsdumaen fordi dumaen domineres av politiske motstandere, et flertall heller i vestlig, liberal retning. Hundrevis mister livet. Deretter oppløses dumaen uten legalt grunnlag. Putin lager en ny grunnlov som gir han enda mer makt. Det ramaskrik som da hadde rullet over den frie, liberale verden ville nok ha overgått dagens demonisering av Putin. Men hva gjorde man i 1993? Vesten applauderte Jeltsins handlinger. Mens Jeltsin skjøt i stykker det russiske parlamentet, gikk president Clinton ut med en støtteerklæring og sa at det var parlamentsflertallet som var ansvarlig for volden. Clinton så fram til «frie og rettfærdige» valg i Russland. Det var ikke demokrati som var viktig for Vestens ledere. Det viktige var at Jeltsin fortsatte sin «reform-prosess» og med rå makt sikret kapitalismen i Russland.

Jeltsin som president

Fra 1993 har presidentvervet vært den helt overskyggende maktposisjon i Russland. Det viktigste valget ble heretter valget av president. Ved presidentvalget sommeren 1996 tok Jeltsin i bruk alle mulige metoder for å sikre gjenvalg. IMF og vestlige land ga økonomisk og politisk støtte slik at utestående lønninger til statsansatte kunne betales. Oligarkene fikk forsikringer om at de fikk beholde den offentlige eiendom de i realiteten hadde stjålet, bare de støttet Jeltsin. Jeltsin finansierte sin egen valgkamp ved per dekret å gi oligarkene pant i form av aksjeandeler i statsbedriftene til spottpris, mot at de lånte ham mellom 5 og 6 milliarder dollar. Da regjeringa ikke maktet å betale tilbake disse lånene, ble långiverne søkkrike. Det var i denne forbindelse at Michael Khodorkovskij oppnådde eiendomsrett til et av Russlands største energiselskaper, Yukos, som i 1996 ble verdsatt til 306 millioner dollar. Da samme Khodorkovskij i 2003 ble trukket for retten var selskapet verdsatt til 25 milliarder dollar.³⁰

Ved World Economic Forum i Davos i 1996, holdt de russiske finansmagnatene som der var til stede et møte den 1. februar der de elendige meningsmålingene (de viste 6% oppslutning) for Jeltsin før presidentvalget ble drøftet. Her besluttet oligarkene å bilegge sine interne (ofte voldelige) stridigheter og å gjøre alt for å få Jeltsin gjenvalgt. Oligarkene skulle sørge for at den sittende presidenten totalt dominerte valgkampen ved hjelp av deres privateide fjernsynsstasjoner. Opposisjonen, og især kommunistpartiet, ble utelukket fra fjernsynskanalen. Jeltsin hamret inn i russerne at valget sto mellom ham og «tilbakevending til totalitarisme».

Det gammelmodige og tilbakeskuende kommunistpartiet var langt fra populært, men partilederen Ziuganov fikk 32% i første valgomgang. Jeltsin fikk 36%. I andre valgomgang sikret Jeltsin støtte fra tredjekandidaten, Alexander Lebeds velgere. Jeltsin finansierte også Lebeds parti med det siktemål at Lebed kunne trekke stemmer vekk fra kommunistene. Lebed fikk som motytelse stillinga som sekretær for presidentens sikkerhetsråd, en stilling han imidlertid mistet i oktober samme år. Jeltsin fikk 54% mot 40% for Ziuganov. Når så mange stemte på kommunistpartiets kandidat i siste valgomgang, så skyldtes ikke det tilslutning til partiets ideologi, men desperasjon over sammenbruddet av levestandard, sivilisasjon og orden som fulgte med den kapitalistiske revolusjonen. I tillegg kom anklagene om valgfusk til å henge over dette valgresultatet. I 2012 uttalte daværende president Dimitri Medvedev i et intervju følgende om presidentvalget i 1996: «Det er knapt noen tvil om hvem som vant. Det var ikke Boris Nicolajevitsj Jeltsin.»³¹

Da Jeltsin gikk av som president nyttårsaften 1999 var hans popularitet på et absolutt lavmål, enkelte meningsmålinger viste 2% oppslutning. Hovedårsaken til dette var åpenbar, den økonomiske nedgang som ble framkalt av Russlands overgang til kapitalisme. Bare et lite mindretall av russerne tjente på dette, et mindretall som særlig var konsentrert til byene Moskva og St. Petersburg. Valgresultatene gjennom hele 1990-tallet viser da også at Jeltsin hadde markant bedre støtte i disse metropolene enn i det øvrige Russland. Ved presidentvalget 1996 fikk Jeltsin i første valgomgang 62% i Moskva, og altså 36% i landet som helhet. I andre valgomgang 77% i Moskva.³² Ved folkeavstemninga om bevaring av Sovjetunionen i mars 1991 stemte som nevnt 71% ja til å bevare unionen – men i Moskva var det kun 50% ja (av avgitte stemmer). Den russiske sosiologen Dimitrii Furman sier: «Vår anti-kommunistiske revolusjon var framfor alt en Moskva-revolusjon.» Men denne kapitalistiske revolusjonen møtte økende motstand når den raske levestandardsenkninga rammet nesten alle bortsett fra de som gjorde seg rike på privatisering av offentlig eiendom. Den kapitalistiske revolusjonen greide aldri å utvide sin sosiale basis. Furman sier: «Følgelig er «Moskva-ideologien» åpenbart ideologien til en minoritet, helt ut av stand til å bli en nasjonal ideologi.»³³

Forfølger vi denne problemstillinga fram til dumavalget i september 2016, så ser vi at Putins parti, Forent Russland, oppnår bedre valgresultater utafor Moskva og St. Petersburg enn i det øvrige Russland. Forent Russland fikk 54,2 % ved valg mellom partilistene (i tillegg kommer valg av i alt 225 enkeltkandidater). Men i Moskva og St Petersburg lå oppslutninga om Forent Russland på mellom 30 og 40% (presise tall for de to byene har jeg ikke, da byene er oppdelt i mange valgdistrikter). Valgdeltakelsen i Russland som helhet var på 48%, mens valgdeltakelsen i Moskva og St. Petersburg var på noe i overkant av 30% (ingen valgdistrikter i de to byene hadde mer enn 40%). Dette innebærer at støtten i befolkninga som helhet til Putins parti i de

to metropolene (etter beregning av Hans-Henning Schröder), i hvert fall i de seinere åra, kun ligger mellom 11 og 15%.³⁴ I disse byene finnes det åpenbart ikke noe flertall som identifiserer seg med Putins regime. Derimot er det nettopp her den mest aktive opposisjonen finnes.

Ved presidentvalget i 2012 fikk Putin i alt 64% av avgitte stemmer. I Moskva fikk han 47%. Putins politikk synes først og fremst å ha sterk støtte i mer perifere områder av Russland; og den er sterkere i den eldre generasjon som har opplevd kraftige levestandardreduksjoner, enn blant yngre. Nøkkelen til den økte politiske stabiliteten under Putin er at han har oppnådd tillit blant de sosiale grupper som ble hardest rammet av liberaliseringen av økonomien, og som opplevde en økning av levestandard under Putins første tiår. Man kan sjølsagt diskutere om denne tilliten er fortjent og ikke minst om det i framtida, hvor man kan anta at Vestens sanksjonsregime fortsetter, vil lykkes Putin å opprettholde tilliten. I motsetning til dette må vi si at det sosiale grunnlaget for Jeltsins liberalisering alt i utgangspunktet var svakt og ble fullstendig undergravd i takt med at reformene viste sine resultater. Store deler av intelligensiaen, lærere, leger, forskere etc, så sine sparepenger bli oppspist av inflasjonen og i tillegg ble mange av dem arbeidsløse. De hadde håpet på Jeltsins demokratisering og trodde på markedsreformene, men ble grundig skuffet.³⁵

I dette konfliktbildet mellom senter og periferi ligger det forøvrig en ironisk parallell til situasjonen under den russiske revolusjon i 1917, da bolsjevikene gjennomførte sin maktovertakelse med støtte av arbeiderflertallet (sovjetene) i Petrograd (som den gang var hovedstad) og Moskva.³⁶ Samtidig sto andre venstrepartier (de sosialrevolusjonære) sterkest blant bøndene som utgjorde folkeflertallet. Under den påfølgende borgerkrigen bølget frontene fram og tilbake, men bolsjevikene tapte aldri kontrollen over Petrograd og Moskva. Da bolsjevikpartiet forlot NEP-politikken og gjennomførte sin revolusjon ovenfra i form av Stalins tvangskollektivisering i 1930, møtte de hardnakket motstand fra bøndene. Dette ga revolusjonen en varig knekk. Jeltsin har ganske riktig mangt færre menneskeliv på samvittigheten enn Josef Stalin, men begge revolusjonene – kollektiviseringa på 30-tallet og den kapitalistiske revolusjonen på 90-tallet – var revolusjoner ovenfra, ved hjelp av statsapparatet og med bruk av diktatoriske metoder.

Putin som president

Putin overtok som president på et for ham heldig tidspunkt. Russland hadde nådd et bunnivå. Økonomien var på et lavmål. I perioden fra 2000 og fram til 2014, med et avbrekk i 2009 som følge av verdenskrise, var det kontinuerlig vekst i Russlands BNP. I Putins første to perioder som president (2000 til 2008) var det en bemerkelsesverdig økonomisk oppgang. Levestandarden økte. Lønninger og pensjoner ble sikret. Russland kvittet seg med nesten all

statsgjeld til utlandet, blant annet IMF-lån opptatt på 90-tallet. Dermed sto landet friere i forhold til USA, som dominerer IMF. Det ble slutt på at andre land i kraft av økonomisk styrke kunne intervensere direkte i russisk politikk. Noe av dette skyldtes at Putin førte en riktigere politikk enn Jeltsin, men mye av det skyldtes faktorer som ingen kunne styre, først og fremst prisutviklinga på olje og gass, Russlands viktigste eksportvarer. Prisen for et fat olje økte fra 9 dollar i 1999 til 45 dollar i 2004. Den russiske stat kunne legge seg opp et fond av valutareserver som kun ble overgått av tilsvarende reserver i Kina og Japan. Russlands finansminister, Kudrin, kunne til og med skape et «stabiliseringsfond» i 2003, som ifølge den amerikanske Russland-eksperten Allen Lynch, var inspirert av det norske oljefondet.³⁷ Dette reservefondet ble i de seinere års nedgang (2009 som følge av verdenskrise og i etter 2015 som følge av sanksjonene og oljeprisfall) satt inn som buffer mot økonomiske nedturer. Satt på spissen kan vi si at USA's krigspolitikk, med invasjonen av oljeprodusenten Irak som et høydepunkt i 2003, høyst ufrivillig ga et solid grunnlag for det mer sjølhevdende Russland under Putins styre. Landet ble nemlig sikret gode priser for sine viktigste eksportvarer, olje og gass.

Putin gjennomførte i tillegg en forvaltningsreform som gjorde det mulig å innkreve skatt på en mer effektiv måte. Skattene ble senket, men kontrollen ble skjerpet. Guvernørene i delrepublikkene ble ikke lenger valgt, men utnevnt av presidenten. Tendensen i retning av makt oppløsning og føydalisering på provinsnivået ble stoppet.³⁸

I 2007 produserte Russland like mye som den russiske republikk i Sovjetunionen hadde produsert i 1990. Levestandarden økte. Dersom vi setter real-lønna i 2001 = 100, så var reallønna i 2014 mer enn doblet til noe over 210, men med en viss nedgang i år 2015. Sjøl med meget store inntektsulikheter, og en stagnerende økonomi i de siste åra, er det klart at de aller fleste russere har fått det bedre under Putin-epoken.³⁹ Dette, ved siden av at Putin fikk slutt på Tsjetsjeniakrigen, bidro uten tvil til at han ble valgt og gjenvalgt som president. I 2000 fikk Putin 53% mot Ziuganov på andreplass med 29%, i 2004 fikk Putin hele 72%. Han ble også valgt til president for en tredje periode i 2012 etter Medvedevs mellomliggende presidentperiode. Putin fikk da 64%. Alt tyder på at Putin vil gjenvelges for en ny, 6-årig presidentperiode i 2018.

Det har uten tvil forekommet valgfusk og uregelmessigheter, trolig mest omfattende ved valgene i 2007, 2008 og 2011. Gjennom ulike beregningsmetoder har uavhengige valgobservatører kommet fram til drastiske anslag over stemmesedler som uberettiget er havnet i stemmeurnene i favør av det statsbærende partiet Forent Russland. For valget i 2011 snakkes det om tall fra 7 til 15 millioner stemmer, av en total stemmeberettiget befolkning på 110 millioner. Dette er usikre anslag. Om de er i nærheten av sannheten, betyr det at valgdeltakelsen i Russland er enda mindre enn antatt.⁴⁰

Bare en gang har det vært tilløp til en virkelig massemobilisering mot Putin. Det var nettopp etter dumavalget i desember 2011 da mange partier mente at de var rammet av omfattende valgfusk. Partier på høyre og venstre side gikk ut i samlet protest mot regimet få dager etter valget. Ifølge opposisjonen omfattet massedemonstrasjonen i Moskva rundt 40.000. Dette er den andre store opposisjonsmarkering mot en sittende president i det nye Russlands historie, men langt mindre voldelig enn den første, som var under Jeltsins bombing av parlamentet i 1993. Protesten førte i første omgang ikke til synlige resultater, men den satte en støkk i Putin. Den bidro til at han markerte seg sterkere som en nasjonal-konservativ leder, og kanskje til at han ble forsiktigere med å anvende direkte valgfusk. Det er i alle fall ikke rapportert om lignende omfattende valgfusk ved valgene etter 2011, og Putin synes uansett å ha hatt tilstrekkelig støtte til å bli valgt i mer rettferdige valg.

Med annekteringa av Krim, de vestlige sanksjonene og den økte spenningen mellom Russland og NATO fra 2014 har tendensen vært at de fleste politiske strømningene har sluttet opp om Putins utenrikspolitikk. Dette viser ikke bare valg, men også spørreundersøkelser. Den nye konsensus omfatter til og med liberalere på høyrefløyen. Forhenværende president Gorbatsjov har støttet Krim-annekteringa og har derved fått innreiseforbud til Ukraina. Putin ser ut til å ha greid å samle russerne i større grad enn tidligere, uten at dette betyr at utenrikspolitikken (annekteringa av Krim) bevisst har vært lagt opp med dette som siktemål. Alt i alt må vi fastslå at Putins suksess ikke alene kan forklares ved valgfusk eller andre former for illegal maktbruk. Putin nyter godt av en omfattende støtte i det russiske folk. Sammenlignet med andre statsledere er hans popularitetsrate blant de høyeste i verden.

Et spørsmål som er blitt stilt et representativt utvalg av russere i alle år siden 1993 er følgende: «Utvikler landet seg i riktig eller gal retning?» Svarene viser at russernes misnøye med utviklinga var massiv på 1990-tallet og at den gradvis har blitt redusert etter år 2000. På 90-tallet var det laveste tallet for dem som svarte «gal retning» 44% (1996), det høyeste var 73% (1998). På 2000-tallet var det laveste tallet for «gal retning» 25% (2008), det høyeste var 52% (2005). På 2010-tallet (tom 2017) var det laveste tallet 22% (2014 og 2015), det høyeste var 43% (2013).⁴¹ Det var altså først og fremst under 90-tallets sjokkterapi at russerne mente at landet gikk i gal retning. At dette skaper en viss forvirring i Vesten, reflekterer vel at vestlige media og politikere har problemer med å skille mellom sin egen negative oppfatning av Putins politiske kurs og det faktum at folk i Russland mente og mener at Putins kurs var langt å foretrekke fram for Jeltsin.

Tillit til institusjoner – Russland og USA

Vi har vært inne på at det til tross for ulikheter også er paralleller mellom politikk og politiske holdninger i Russland og i vestlige land. Det er velkjent

at det både i Vesten og i Russland finnes mange mennesker som ikke stoler på politikere og ikke deltar i valg. Et russisk «tillitsbarometer» fra september 2016 viser at russerne har til dels svært ulik grad av tillit til ulike institusjoner i det russiske samfunn. En tilsvarende undersøkelse foretatt av Gallup i juni 2016 viser tall for US-borgernes tillit til ulike institusjoner i USA. De to separate undersøkelsene kan ikke direkte sammenlignes, blant annet fordi den russiske omfatter 18, men den amerikanske omfatter 15 institusjoner. Likevel kan en god del avleses av disse undersøkelsene. Følgende tabell viser graden av «full tillit» («great deal of confidence» i Gallups undersøkelse) hos henholdsvis russere og amerikanske borgere til noen sentrale institusjoner i deres hjemland. Jeg har imidlertid føyd inn summen av full tillit og delvis tillit i parentes bak den russiske prosenten for full tillit og summen av «great deal» og «quite a lot confidence» i parentes bak den amerikanske prosenten for «stor tillit»:

Tillit til ulike institusjoner i 2016 - Russland og USA⁴²

Institusjoner	Russland	USA
President	74% (90%)	16% (36%)
Militære styrker	60% (81%)	41 (73%)
Kirka/religiøse organisasjoner	43% (69%)	20% (41%)
Media/TV, presse, radio	27% (73%)	8% (21%)
Statsdumaen/Kongressen	22% (68%)	3% (9%)
Små- og mellomstore bedrifter/Small business	22% (62%)	30% (68%)
Russiske storselskaper/Big business	11% (49%)	6% (18%)

Å gi en omfattende tolkning av disse tallene faller utafør rammen for denne artikkelen. Men de viser åpenbart en betydelig avstand mellom vanlige borgere (sivilt samfunn) og sentrale samfunnsinstitusjoner i begge land, men ikke overraskende er avstanden og mistilliten på viktige punkter (svak tillit til president, til media og til folkevalgt forsamling) klart større i USA enn i Russland. Hvordan så dette igjen skal tolkes vil være et mer åpent spørsmål. Er de amerikanske borgerne mer preget av opplyst og berettiget kritikk av sitt samfunn, eller er det heller snakk om en omfattende likegyldighet og tilbaketrekning fra politikken? Likegyldighet og tilbaketrekning fra politikken finnes også i stort monn i Russland, men disse tallene tyder på en noe større tillit til autoriteter i Russland enn i USA. I den russiske undersøkelsen ble det også spurt om tilliten til sikkerhetsorganene. 46% (73%) hadde tillit til dem. I

den amerikanske undersøkelsen ble det ikke spurt om sikkerhetsorganene, men tilliten til politiet var den tredje høyeste, nemlig 25% (56%).

Når tilliten til sentrale politiske institusjoner er så gjennomgående lav som her vises, så forteller det noe om to politiske systemer med alvorlige defekter. Det som slår en, er at ingen av disse systemene er i en slik posisjon at de kan opptre som ideal og forbinde for andre. Når den amerikanske kongressen skårer så lavt som 9% på dette tillitsbarometret, kunne man tro at USAs politikere ble mer forsiktige med å anbefale sitt eget politiske system som ideal for andre. Kongressen fortsetter imidlertid sin årlige sponing av omfattende programmer for *Democracy Promotion* med formål å velsigne resten av verden med USAs demokratiske verdier.

Kremls mange tårn

Russiske presidenter er avhengig av et maktgrunnlag blant samfunnets eliter i tillegg til støtte fra folket i valg. Kreml har mange tårn, sier man i Russland når man vil uttrykke at det finnes ulike elitegrupperinger som konkurrerer med hverandre. På toppen finnes det maktgrupper som representerer ulike interesser og institusjoner. Forholdet mellom disse har vært i endring siden Gorbatsjovs dager. Den øverste makthaveren kan påvirke disse maktgruppene. Men makthaveren er nødt til i en viss grad å manøvrere mellom dem. Putins styre preges av at han har greid å samle, ved bruk både av tvang og pragmatisk tilpasning, store deler av disse elitene under sin ledelse.

I hovedsak var det siden Jeltsins dager følgende grupper eller maktsentra som hadde betydelig innflytelse. Først oligarkene, og tilknyttet dem nyliberale vest-orienterte økonomer og politikere. Dette var en ny klasse av storkapitalister skapt av omveltningene på 90-tallet. Marx sier i *Kapitalen* at det er et kjennemerke ved kapitalister, i motsetning til andre herskende klasser, at de som herskende klasse innbyrdes står i et konkurranseforhold til hverandre og derfor preges av «det fullstendigste anarki». ⁴³ Derfor er denne klassen ikke uten videre egnet til å lede et samfunn, noe som ofte fører til at personer som sjøl ikke er store kapitaleiere sitter på toppen av det politiske systemet. Den indre solidariteten vil ofte mangle mellom kapitalister med unntak av situasjoner der klassens maktgrunnlag som sådan blir truet. I så måte er de russiske oligarkene en bekreftelse på Marx' påstand – slik også Donald Trumps kaotiske styre av USA i disse dager bekrefter noe av det samme. De nye oligarkene i Russland på 90-tallet har fortsatt sine økonomiske maktposisjoner intakt, men de greide aldri å bli en stabil ledergruppe som kunne stå i spissen for det russiske samfunn. Fram for alt manglet de totalt tillit i de brede lag av folket. Tabellen ovenfor viser at kun 11% av russerne har stor tillit til russiske storselskaper. Man må anta at oligarkene som sådan har enda mindre tillit, fordi ikke alle storselskaper

kontrolleres av oligarker (noen er statlige eller halvstatlige). Den vanlige oppfatninga i Russland er at oligarkenes rikdom skyldes tyveri.

Putin har aldri hatt planer om å reversere 90-tallets privatiseringsbølge. Men han måtte ha tilslutning fra den jevne russer for i det hele tatt å bli valgt som president. Han innledet på begynnelsen av 2000-tallet rettsforfølgelse mot enkelte av oligarkene og fikk kastet noen av dem i fengsel for de økonomiske manipulasjonene de hadde foretatt seg (Khodorkovskij). Oligarkene ble tvunget til å betale skatt og ble pålagt å holde seg unna direkte innblanding i politikken. Til sammenligning har oligarkene i Ukraina en langt sterkere politisk posisjon i sitt land enn de russiske oligarkene etterhvert har fått i sitt.

Hvilke andre maktgrupper finnes det i så Russland? I Russland har staten hatt stor betydning på nesten samtlige samfunnsområder, noe som ikke passer inn i en liberal referanseramme. Særlig to grupper med sterke røtter bakover til den sovjetiske perioden, til dels også bakover til tsartida, har vært viktige for å sikre et maktgrunnlag for Putin. Den første gruppa besto av folk tilknyttet sikkerhetsapparatet, de såkalte silowiki. Putin arbeidet sjøl i KGB på 80-tallet og var, som nevnt, en periode på 90-tallet sjef for FSB, KGBs etterfølger i Russland. Den andre gruppa besto av det omfattende sentrale statsbyråkratiet. I tillegg kom to andre grupper inn som støtter for Putins linje. Nemlig folk med bakgrunn i de store statsbedriftene, innen energi-sektoren (statsminister Medvedev er forhenværende leder av Gazprom) og ikke minst fra bedriftene innen det militær-industrielle komplekset. En fjerde gruppe er de militære lederne (som var blant de sterkeste motstanderne av Sovjetunionens oppløsning), og forsvarsdepartementet. Disse fire gruppene er ikke alltid på bølgelengde, men de virker alle i retning av å styrke statsmakta. Helt avgjørende var det antakelig at den russiske staten i løpet av 2000-tallet fikk bedret sitt finansielle grunnlag gjennom de store inntektene av olje- og gass-eksport. Man har fra liberalistisk hold ytret seg kritisk om at olje- og gass-produksjonen i Russland i stor grad igjen kontrolleres av staten. Ifølge David Lane synes grunnideen bak denne kritikken å være «det vestlige begrepet om demokrati» som går ut på at statsdrift eller statlig kontroll står i motsetning til demokrati, mens «private storselskaper defineres som en konstitutiv del av demokratiet.» Lane er kritisk til denne forståelsen av demokrati, og påpeker i tillegg det empiriske forhold at mange andre kapitalistiske land, blant andre Norge, har en større statseid andel av oljesektoren enn Russland. I 2011 var 85% av verdens samlede oljeressurser eid av stater, mens dette tallet for Russlands vedkommende i samme året var 40%. I 2004 var den statlige andelen kun 13% som følge av 90-tallets privatiseringer.⁴⁴ En del av de privateide oljeselskapene som oppsto på 90-tallet ble re-nasjonalisert på 2000-tallet, blant andre Yukos som følge av Putins rettsforfølgelse av oligarken Khodorkovskij. Dermed økte den statlige andelen av oljesektoren.

Sammenlignet med Ukraina kommer de her til syne noen ulikheter. I begge samfunn fikk oligarkene en mektig posisjon i løpet av 90-tallet. Men Russland kunne eksportere olje og gass, mens Ukraina ikke var i denne posisjonen. Den russiske staten kunne styrke seg på dette grunnlaget. Det skjedde en politisk stabilisering under Putin ved at han fikk tilslutning fra betydelige deler av velgerne fordi en god del av de økte statsinntektene ble brukt til å sikre disse velgernes materielle interesser. Dette er i det minste noe av bakgrunnen for at Putin-regimet atskiller seg fra det fortsatt oligark-dominerte regimet i Ukraina, med en av de sentrale oligarkene, Poroshenko, som president. Mens Putin, som vist over, har en bemerkelsesverdig høy tillit som president i Russland, var Poroschenkos tillit blant ukrainerne 23% i november 2015.⁴⁵

Man kan på denne bakgrunnen også forstå forskjellen mellom Jeltsins og Putins regime. Vi har tidligere nevnt at det sosiale grunnlaget for Jeltsins sjokkterapi var meget svakt. Så hvordan kunne dette regimet holde seg ved makta overhodet? Forklaringen ligger i hele den internasjonale situasjonen som eksisterte på 90-tallet, med de nyliberale kreftene anført av USA på offensiven, med et Tyskland som godtok USAs lederskap fordi USA var avgjørende for tysk samling og med den russiske stat vaklende på kanten av stupet. Dette tiåret var et høydepunkt hva angår den nyliberale ideologis dominans og faktiske oppslutning. USA, og dermed også IMF og andre internasjonale institusjoner, var en avgjørende støttespiller for at sjokk-terapien faktisk ble gjennomført. Allen Lynch sier det slik: «Gjennom sin materielle og politiske assistanse demonstrerte De forente stater under Clinton-epoken sin støtte til den russiske politikken.» Dette «fikk som resultat at De forente stater ble alliert med en fraksjon i Russlands politiske system, en fraksjon ... som ved slutten av ti-året hadde tapt hele den begrensede velgerstøtte den en gang hadde hatt. I løpet av denne prosessen har De forente stater blitt omstridt i det post-kommunistiske russiske samfunn på en måte som aldri var tilfelle under Sovjetunionens epoke».⁴⁶ Gjennom sin støtte til en ytterliggående sjokkterapi, blant annet ved at amerikanske juridiske eksperter utformet mange av Jeltsin presidentdekreter om privatisering, bidro USA til å polarisere russisk politikk og til at Jeltsin isolerte seg i forhold til dumaen og den offentlige mening. Lynch hevder på grunnlag av denne analysen at USA «hemmet utviklinga av russisk demokrati», i strid med sin egen retoriske støtte til demokrati.⁴⁷

Fram til den kapitalistiske revolusjonen på 90-tallet var ikke russerne i utpreget grad anti-amerikanske. Grunnlaget for den anti-amerikanske holdninga, ikke bare i eliten, men også i folket, ble lagt etter Sovjetunionens sammenbrudd. Mange russere følte at USA og Vesten behandlet Russland som en annenrangs nasjon, noe som langt på vei var den faktiske situasjonen. Dette kom i konflikt med den russiske stolthet og streben mot nasjonal sjølhevdelse. Da Russland under Putin kom seg økonomisk på beina igjen og

krevde å bli behandlet på en likeverdig måte, forsvant forutsetninga for amerikansk og vestlig intervensjon i russisk politikk. Russland verken ville eller kunne være USAs læregutt i nyliberale reformer. I tillegg kom NATO-utvidelsene mot øst og utenrikspolitiske konflikter. Dermed var det duket for ulike former for rivalisering mellom Russland og Vesten på det internasjonale plan og dagens kald-krig-lignende relasjon mellom de to partene. (Vedrørende NATO-utvidelsen og de utenrikspolitiske konfliktene, se min andre artikkel i dette Vardøger-heftet.)

Makt og avmakt

Under nyliberalismens æra er det den anglo-amerikanske kapitalismemodell, preget av aversjon mot staten og nedbygging av offentlig velferd, som har vært på offensiven og som i dag møter økende motstand. Det burde ikke overraske noen om denne modellen ikke blir akseptert i Russland. Den blir jo også møtt med økende skepsis i en lang rekke andre land, inklusive i vårt eget Norge.

Å gjenvinne en viss statlig kontroll, både i forhold til utlandet og i forhold til markedskreftene innad, har vært den sentrale målsettingen til Putin-regimet. Men, når dette er sagt, må det tilføyes at de politiske myndighetene ikke har endret, og heller ikke har planer om å endre, det fundamentale forholdet at produksjonsmidlene i det store og hele skal være på private hender. Kort etter at Putin overtok som president gjorde han det klart at han først og fremst ønsket politisk stabilitet. Han betegnet 1990-tallet som en «stormende og revolusjonær» periode som var forbi. «Det vil ikke komme flere revolusjoner eller kontrarevolusjoner.»⁴⁸ Dette innebærer at flesteparten av dem som gjorde seg rike på 90-tallet har fått beholde sin rikdom og at flere er kommet til. De enorme forskjellene har fortsatt å øke under Putin. Moskva ble den metropol i verden som har flest milliardærer.⁴⁹

Økonomisk sett er Putin i all hovedsak innstilt på fortsatt tett samkvem med særlig Vest-Europa, med Tyskland som handelspartner nr. én. Oligarkene og særlig lederne av de store energiselskapene ønsker business as usual med Vesten. Det gjør også det velstående og liberalt innstilte sjikt av russere som har nytt godt av utstrakt økonomisk samkvem (dyre importvarer, reiser etc) med det vestlige utland. Et strengt sanksjonsregime rammer disse gruppene. På den andre sida er altså Putin tjent med å demonstrere ideologisk avstand. Russland følger sin egen sjølstendige vei. Denne dobbeltheten har i virkeligheten – det kan avleses av en rekke meningsmålinger som her ikke blir gjengitt – betydelig appell i det russiske folk.

Russlands svake punkt er at landet ennå ikke har greid å utvikle seg til en industrimakt som konkurrerer effektivt med de avanserte industristatene. Dette har vært Putins og Medvedevs bekymring gjennom en årrekke – at Russland skal forbli i en tilstand der 2/3 av eksporten består av olje og gass,

og dermed være sårbar for kraftige prisfall på olje, slik vi har sett i 2008 og i 2014. Merkelig nok har dette landet alltid vært en eksportør av råvarer som tømmer, olje, gass, eller matvarer som korn (før 1914 var landet verdens største hveteeksportør), sukker, kjøtt osv. I tsardømmets siste år var Russland den femte største industriprodusent i verden, men eksporterte kun en liten del av denne produksjonen, og da til asiatiske land. Samtidig var Russland verdens største importør av maskiner.⁵⁰ Den samme strukturen på utenriks-handelen forplantet seg mer eller mindre til Sovjetepoken. Sovjetunionen importerte en betydelig del av maskiner og avansert teknologi i tillegg til at en mengde tyske og amerikanske ingeniører ble innleid for å assistere i den forserte industrialiseringa på 1930-tallet. Samtidig ble landet rammet av datidas prisfall på råvarer og eksporterte kornvarer, tømmer og olje i store mengder til dårlige priser, mens bøndene sultet. Under Bresjnevperioden var Stalins brutale metoder blitt umulige. Den skakkjørte jordbrukssektoren, som var et resultat av Stalins kollektivisering (som Bukharin hadde kalt en «militær-føydal utbytting av bøndene»), greide ikke engang å produsere nok mat til sovjetbefolkninga. Fordi myndighetene fryktet en sosial eksplosjon, importerte man på 70-tallet og framover korn fra USA og tok opp lån i Vesten for å betale dette. På samme tidspunkt ble Sovjetunionen hovedleverandør av olje og gass til Europa, en posisjon Russland har den dag i dag. Tyskland var i alle år Russlands viktigste handelspartner. Til tross for at eksporten fra Russland til EU har vist en nedadgående trend i det siste tiåret, går fortsatt rundt 45% av Russlands eksport til EU, mens 10% av eksporten går til Kina.

Russlands økonomiske styrke, eller mangel på sådan, framkommer også av en liste over verdens 100 største selskaper (etter omsetning). Vi må ned til 60-plass for å finne et russisk selskap, Gazprom. Lenger nede på samme liste, som domineres av amerikanske selskaper, finner vi oljeprodusentene Rosneft og Lukoil.⁵¹ Russlands begrensede økonomiske styrke framgår også ved en sammenligning av Russlands statsbudsjett med andre lands. Russlands statsbudsjett utgjør i fremmed valuta ikke mer enn 220 milliarder Euro. (Etter den massive rubel-nedskrivninga i de seinere år har det skrumpet inn.) USAs føderale budsjett er omtrent 16 ganger større enn Russlands statsbudsjett. Bare USAs statsgjeld er to ganger større enn Russlands budsjett.⁵² Det er ikke merkelig at den russiske stat har problemer, og at store deler av statens reservefond må brukes til å dekke både sosialutgifter (over 50% av budsjettet) og de økende forsvarsutgiftene (forsvar og sikkerhet utgjør rundt 18%).

Når Putin i de seinere år har prioriterer å bruke statens reservefond slik at den jevne russer i det minste delvis skjermes for voldsom nedgang i levestandard som følge av den økonomiske krisa, så kommenteres det at hans motiv for dette ligger i et ønske om å bevare egen maktposisjon. Det antydes at pengene i stedet burde vært brukt til restrukturering og modernisering av

russisk økonomi.⁵³ Stalin tok ikke hensyn til bøndene da han gjennomførte sin tvangskollektivisering. Jeltsin brydde seg ikke om parlamentsflertallet og folkemeningen da han gjennomførte sin sjokkterapi. På denne bakgrunn er det både forståelig, og egentlig et godt tegn, at Putin satser på en strategi der det å bevare makt blir avhengig av et minimum av demokratisk oppslutning, og at denne demokratiske oppslutninga bare kan sikres ved å ta hensyn til folkets levekår. Utsiktene til en konsolidering av demokratiet, som i dag har alvorlige defekter, ville vært dårligere om det motsatte hadde vært tilfellet.

NOTER

- 1) Takk til Lars Mjøset for omfattende og kritiske kommentarer og endringsforslag til tidligere utkast, og til Rune Skarstein for gjennomlesning og endringsforslag. Noen av endringsforslagene er tatt til følge. Takk også til Alena Bakke for gjennomlesning, kommentering og hjelp med detaljer.
- 2) Silvia von Steinsdorff: Zwischen Russlandversteherin und (neuen) Kalten Kriegern. Russland-Analysen Nr 300, 17.07.2015 s 4
- 3) Behandlinga av Russland har vært mer edruelig og mindre hysterisk i land som Italia og Hellas.
- 4) Allen C. Lynch: *How Russia Is Not Ruled*. s 141-142
- 5) Russland-Analysen Nr 329, 3.2.2017 s 8
- 6) R. Dzarasov: *The Conundrum of Russian Capitalism*. London 2014, s 1. Dzarasovs bok er nærmere omtalt i Dag Seierstads bidrag i dette Vardøgerheftet.
- 7) David Lane *The Capitalist Transformation of State Socialism. The making and breaking of state socialist society and what followed*. London/NY 2014 s 190 og 191
- 8) Lane op cit, s 272
- 9) Roy Medvedev: *On Socialist Democracy*. Translated from the russian and edited by Ellen de Kadt. New York 1975, s 301. Medvedevs bok gir for øvrig en interessant analyse av de ulike dissidentgruppene på 60- og 70-tallet.
- 10) Tallene er hentet fra Moshe Lewin: *Gorbatschows neue Politik*, Frankfurt 1988, s 37 og 47. Lewins perspektivrike analyse kom opprinnelig på engelsk under tittelen *The Gorbatchew Phenomenon*, 1988.
- 11) Sysselsettingsstatistikken som her er referert er hentet fra M. Bienenfeld, T. Chetvernina og L. Lakunina: «The Russian Reforms and Their Impact on Labour: A Transition to What?». *Challenging the Market. The Struggle to Regulate Work and Income*. Red. Standford og Vosko, Montreal & Kingston 2004, s 127. Siden fallet i sysselsetting var 14% og fallet i BNP i samme periode er beregnet til ca 40%, betyr dette at det også var et markant fall i produktiviteten. I absolutte tall: 63 millioner sysselsatte i 1998 produserte 40% mindre enn 74 millioner i 1991. Også dette fallet i produktivitet er stikk i strid med de nyliberale løftene om å få fart på den stagnerende sovjet-økonomien.
- 12) At intelligensiaen var en stats-intelligensia og altså bundet til staten, samtidig som den gjennom sin opposisjon mot Sovjetstaten bidro til å delegitimere den samme staten og føre den mot avgrunnen, understrekes av Allen C. Lynch: *How Russia Is Not Ruled*, Cambridge 2005, s 64. «Its (intelligensiaens) entire social

- existence was defined in opposition to a state power on which it in fact depended for its salaries.”(ibid)
- 13) Dzarasov op cit, s 255-56. Dzarasov trekker her en parallell mellom Russland og den avregulering og økte krav til kortsiktig aksjonærprofitt som fant sted i vestlige land på 1980-tallet.
 - 14) Se særlig den kritiske analysen til Ellen Carnaghan: Do Russian Dislike Democracy? PS. Political Science and Politics Vol 40, January 2007 s 61-66 Carnaghan innfører et skille mellom liberale demokrater og markeds-skeptiske demokrater, og viser til at mange russere betrakter seg som demokrater men uten å være tilhenger av fritt marked. Andre undersøkelser bekrefter det samme bildet.
 - 15) Russland-Analysen Nr 307, 18.12.2015 s. 12
 - 16) Se for disse undersøkelsene Russland-Analysen Nr 327, 16.12.2016 s10 (prioritering av statsbudsjettet) og Russland-Analysen Nr 313, 8.4.2016 s 16 (opposisjon).
 - 17) Max Weber: Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland. Gesammelte Politische Schriften. Tübingen 1971, s 50
 - 18) Når det gjelder massen av russere mener i 2017 48% at oktoberrevolusjonen hadde en positiv eller meget positiv betydning i russisk historie, mens 31% mener at oktoberrevolusjonen var negativ eller meget negativ. Russland-Analysen Nr 343, 06.11.2017 s 10. Som viktigste årsak til revolusjonen anføres på topp arbeidermassenes nød (50% av de spurte anfører dette som årsak) og den provisoriske regjeringas svakhet (40%). Kun 20% av de spurte mener at årsaken var en «sammensvergelse mot det russiske folk». Ibid, s 11
 - 19) Denne agentloven gjør det ikke ulovlig å motta økonomisk støtte fra utlandet, men virker sjølsagt stigmatiserende for organisasjoner som må erklære seg som «utenlandsk agent». Blant annet er det sosiologiske instituttet Levida-sentret rammet, et institutt som har gjort en uvurderlig innsats når det gjelder meningsmålinger siden slutten av 1980-tallet. Mesteparten av meningsmålingene referert i nærværende artikkel er produsert av Levida.
 - 20) Se artikkel om Wladimir Zhirinovskiy. Wikipedia. The free encyclopedia.. (Hentet 30.10.2017)
 - 21) Russland-Analysen Nr 316, 20.5.2016 s 21
 - 22) Russland-Analysen Nr 313, 8.4.2016 s 14
 - 23) Se min artikkel Kina og Russland – en verdenspolitisk konstellasjon. Vardøger Nr 33/2012 s 79- 119
 - 24) Russland-Analysen Nr 296, 22.5.2015 s 21
 - 25) Russland-Analysen Nr 327, 16.12.2016 s 23. Grafikk 14
 - 26) Lane op cit, s 262-264
 - 27) W. Burnham, P.Maggs og G.M. Danilenko: Law and Legal System of the Russian Federation. NY 2004 s 168-169.
 - 28) Frankfurter Rundschau 4.10.1993. Se også Neue Zürcher Zeitung 5.10.1993. En interessant detalj i denne sammenheng er at Putin, som den gang var viseborgermester i St. Petersburg, ble sendt til Moskva for å støtte Jeltsin politisk i kampen mot parlamentsopprørene. Se Allen C. Lynch: Vladimir Putin and Russian Statecraft. Washington 2011, s 34
 - 29) Burnham, Maggs og Danilenko op cit s 169

- 30) For opplysningene i dette avsnittet se Lynch op cit s 41
- 31) Boris Yeltsin. Wikipedia, the free encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Boris_Yeltsin (hentet 25.4.2017) For opplysningene i de siste to avsnittene se Lynch: How Russia Is Not Ruled s 150-51. Opplysninga om møtet i Davos er hentet fra Chronik für die Jahre 1992-1999. Utgitt av Russland-Analysen. Se tidsskriftets.hjemmeside under «Chronik».
- 32) Se særlig Dimitrii Furman: «Centers» and «Peripheries». The Political Systems of the Three East Slavic Republics. Russian Social Science Review, vol 40, November-December 1999 s 28-47
- 33) Furman op cit, s 30 og 33. Furman forsøker også å forklare hvorfor Jeltsin tross alt vant presidentvalget: han mener at russerne valgte det minste av to onder og i tillegg har en tendens til å slutte opp om den sittende makthaver. En tredje forklaring er direkte valgfusk. Se s 33-34. Roy Medvedev påpekte i intervju med Klassekampen allerede under konflikten mellom Jeltsin og parlamentet poenget med Jeltsins manglende sosiale basis. «Han har ingen sosial klasse bak seg.»(Grete Gaulins intervju med Medvedev i Klassekampen 2.10.1993 s 6)
- 34) Russland-Analysen Nr 327, 16.12. 2016 s. 2. Valgresultatet i sin helhet finnes i samme nummer av Russland-Analysen.
- 35) Jf den viktige analysen til Alexander Tschepurenko: Politische Grundstimmungen und Wählerverhalten. Russland-Analysen Nr 12, 23.1.2004 s 1-7 som påviser mer markedsvennlige holdninger blant det sosiale «mellomsjiktet» enn blant den øvrige befolkninga i Russland på 90-tallet og fram til 2003.
- 36) St. Petersburg som byen i dag heter har skiftet navn av politiske grunner en rekke ganger. Den het St Petersburg fra grunnleggelsen i 1703 til 1914 da navnet ble det mer russiske Petrograd. I 1924 ble byen omdøpt til Leningrad. I 1992 ble byen døpt tilbake til St. Petersburg.
- 37) Allen C. Lynch: Vladimir Putin and Russian Statecraft. Washington 2011, s 71
- 38) Lynch: Vladimir Putin and Russian Statecraft, s 82
- 39) Russland-Analysen Nr 327, 16.12.2016, grafikk 2 på s 7.
- 40) Alexander Kynew: Wahlfälschung und ihre Grenzen: der regionale Vergleich im Vorfeld der Präsidentschaftswahlen. Russland-Analysen Nr 235, 9.3.2012 s15-18. Se også om motiver og politisk bakgrunn for valgfusk Andrei Yakovlevs artikkel i samme nummer: Regionale Eliten, föderale Transferzahlungen und Anreize zur Wahlfälschung, s 4-7
- 41) Russland-Analysen Nr 339, 21.7.2017 s 14
- 42) Kilde for de russiske tallene er Russland-Analysen Nr 323, 21.10.2016 s 20. Kilden for det amerikanske tillitsbarometret er Gallup, tilgjengelig på <http://news.gallup.com/poll/192581/> Takk til magister Owe Steen-Hansen, Tromsø, som gjorde meg oppmerksom på Gallups meningsmåling. I Gallups tillitsbarometer blir amerikanske borgere regelmessig siden 1993 spurt om tilliten til 14 sentrale institusjoner (fra 2007 utvidet til 15 institusjoner). Jeg har her kun tatt med et utvalg av disse.
- 43) K. Marx: Das Kapital Bd III, Berlin 1966, s 888
- 44) David Lane op cit, s 304-05.
- 45) Ukrainien-Analysen Nr 165, 09.03.2016 s 10. Ukrainien-Analysen utgies, i likhet med Russland-Analysen, av Forschungsstelle Osteuropa ved Universitetet i Bremen og av Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde i Berlin.
- 46) Lynch: How Russia Is Not Ruled, s 137

- 47) Ibid, s 137-139
- 48) Putin sitert etter Frankfurter Allgemeine Zeitung 4.4.2001
- 49) Tony Wood: Collapse as Crucible. New Left Review Nr 74, Mars/April 2012, s 29
- 50) Karl C. Thalheim: Russia's Economic Development. I: Russia Enters the Twentieth Century 1894-1917. Edited by G. Katkov et. al. London 1971, s 107-108
- 51) Tallene gjelder året 2016. Se Frankfurter Allgemeine Zeitung 5.7.2017
- 52) Jens Siegert: Wirtschaftskrise in Russland – und keiner protestiert. Warum? Russland-Analysen Nr 303, 23.10.2015 s 12
- 53) Jeronim Perovic': Sucht nach Öl. Das «System Putin» und die Folgen der Wirtschaftskrise. Russland-Analysen Nr 313, 8.4.2016 s 2-7. Forfatteren er kritisk til «Putins system», men vedgår at Putin har stor oppslutning og at noe av bakgrunnen er at «90-tallets misære» er «meget present» i den russiske bevisstheten. (s 4)